

פרק מו – היחס בין תלמידי חכמים

בירושלמי האמוראים נוחים יותר זה לזה, ובבבלי האמוראים תקיפים יותר זה לזה.

הבהרה: בירושלמי האמוראים נוחים יותר זה לזה, אך הם כן תקיפים לגבי מי שאינו תלמיד חכם באמת: "ר' מנא מיקל (מבזה) לאילין דמתמניי בכסף. רבי אימי קרא עליהון: אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. א"ר יאשיה: וטלית שעליו כמרדעת של חמור. א"ר שיין: זה שהוא מתמני בכסף, אין עומדין מפניו, ואין קורין אותו רבי, והטלית שעליו כמרדעת של חמור וכו'" (ביכורים פ"ג ה"ג [יא:]). בדומה לבבלי בבא בתרא צח: "כל המתגאה בטלית של ת"ח ואינו ת"ח – אין מכניסין אותו במחיצתו של הקדוש ברוך הוא".

דנה בזה הגמרא (סנהדרין כד.) במפורש: "אמר רבי אושעיא: מאי דכתיב ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים, נועם – אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימין זה לזה בהלכה. חובלים – אלו תלמידי חכמים שבבבל, שמחבילים זה לזה בהלכה. ויאמר אלה שני בני היצהר העמדים וגו' ושנים זיתים עליה. יצהר, אמר רבי יצחק: אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שנוחין זה לזה בהלכה כשמן זית, ושנים זיתים עליה – אלו תלמידי חכמים שבבבל שמרויין זה לזה בהלכה כזית".

ויתרה מכך, הגמרא (פסחים קיג:) אומרת: "שלשה שונאין זה את זה, אלו הן: הכלבים, והתרנגולין, והחברין, ויש אומרים אף הזונות, ויש אומרים אף תלמידי חכמים שבבבל".

ואנו מוצאים את חילוק זה בין התלמודים עצמם, ולעיתים גם לגבי מעשה בתלמידי חכמים שבארץ ישראל, כשהוא מובא בבבלי, לשוונותיהם יותר תקיפות, כדלקמן.

יוצאים מן הכלל:

(א) דווקא הירושלמי (שבת פ"א ה"ד [ט.]) מספר ש"תלמידי בית שמאי עמדו להן מלמטה והיו הורגין בתלמידי בית הלל", ודווקא בבבלי לא נמצא (בשבת יז. הלשון היא "נעצו חרב בבית המדרש, אמרו: הנכנס יכנס והיוצא אל יצא, ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים, והיה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל").

(ב) בירושלמי "לוי בר סוסיי בעא קומי רבי: ניתני שש עשרה נשים, אמו אנוסת אביו נשואה לאחיו מאביו. אמר ליה: ניכר אותו האיש שאין לו מוח בקדקדו" (יבמות פ"א ה"א [ג.], כמו בבבלי יבמות ט., י., מנחות פ:)¹.

(ג) בסוגיית מואבי ולא מואבית הירושלמי נוקט את הלשון "כל מי שהוא עובר על הלכה זו בחרב זו אני הורגו – עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית" (יבמות פ"ח ה"ג [מח:]), ובדומה לזה בבבלי שם (יבמות עז.) "כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב".

¹ העירני על כך ר' אסא אלדר.

ד) הלשון "איכפד" כן נמצאת גם בירושלמי בכמה וכמה מקומות, ובמקומות מסוימים אפילו "איכפד עלוי ומית" (ברכות פ"ב ה"ו [יט.]: "בנימין גנזכיה נפק ומור (ואמר) משמיה דרב מותר, שמע שמואל ואיכפד עלוי (שרב לא אמר כך), ומית עלוי, וקרי: ברוך שנגפו, ועל רב קרא: לא יאונה לצדיק כל און". מועד קטן פ"ג ה"ד [טו.]: "חד תלמיד מן דשמואל שימש מטתו, שמע שמואל ואיכפד עלוי ומית, אמר: להלכה איתאמרת, דילמא למעשה?". נזיר פ"ז ה"ב [לה.]: "התיב אבא בר נתן: הגע עצמך שהביא חצי תרווד רקב מזה וחצי תרווד רקב מזה ועירבן זה בזה? והוה עיינן ואיתחמי גחיק (נראה לרבי יוחנן שאבא בר נתן מגחך עליו), ואיכפד עלוי ומית").

ה) בירושלמי "והוה רבי יהושע בן קרחה צווח ליה חלא בר חמרא. אמר ליה: למה את צווח לי כן? אמר ליה: עד דערקת ואזלית לך ללודקיא (שהיה תופס גנבים ומוסרן למלכות). אמר ליה: ולא קוצין כסיחין כסחתי? אמר ליה: ולא היה לך לילך לסוף העולם להניח בעל הגינה שיקוץ את קוצין?" (מעשרות פ"ג ה"ד [יז.], בדומה ללשון הבבלי (בבא מציעא פג.): לגבי אותו מעשה: "שלח ליה רבי יהושע בן קרחה: חומץ בן יין, עד מתי אתה מוסר עמו של אלקינו להריגה?").

הערה: מצאנו חילוקים דומים גם לגבי שאר העם, בין בני ארץ ישראל לבני בבל:

א) "קא תמה רבי יוחנן (על מעשה שיהודי אחד כעס על חברו והרגו), מכדי כתיב ונתן ה' לך שם לב רגז – בבבל כתיב! אמר ליה: ההוא שעתא לא עברינן ירדנא (ולא היינו בתחום ארץ ישראל)" (נדרים כב.-כב.).

ב) "במערבא במאי זהירי וכו' באחוורי אפי (להיזהר מהלבנת פנים)" (בבא מציעא נח.).

נושאים קרובים: פרק מח – בני בבל, פרק קיא – לשון נקיה.

דוגמאות לחילוק זה

א. דברי רבי אליעזר לרבי עקיבא

בבבלי (פסחים סט.) השיב רבי עקיבא ואמר הזאה תוכיח וכו'. תניא, אמר לו רבי אליעזר: עקיבא, בשחיטה השבתני (הקשת עלי) – בשחיטה תהא מיתתו. בירושלמי (פסחים פ"ו ה"ג [מב.]) לא נמצא.

ב. הלשון "אמינא כי ניים ושכיב"

בבבלי (יבמות כד:) הנטען על אשת איש וכו'. אמר רב: ובעדים. אמר רב ששת: אמינא כי ניים ושכיב רב אמר להאי שמעתתא, דתניא: הנטען על אשת איש והוציאוה על ידו, ונתגרשה מתחת ידי אחר, אם כנס לא יוציא וכו' (הלשון "אמינא כי ניים ושכיב" נמצאת בבבלי במקומות נוספים: יבמות צא., קט.; בבא קמא מז., סה., סז.; בכורות כג.; נידה ס.). בירושלמי (יבמות פ"ב ה"י [יד.]) גם כן הביא את דברי רב, והקשה עליו אותה קושיא, אך בלי הלשון "אמינא כי ניים ושכיב רב אמר להאי שמעתתא". ולשון זו לא נמצאת בירושלמי כלל.

ג. הלשון "לייט"

בבבלי (ברכות יג: ובעוד מקומות רבים) הביא את הלשון "לייט וכו'" (ובנידה כ. "לייט עליה וכו' באסכרה").

בירושלמי לא השתמש בלשון זו כלל¹ (אמנם במקום אחד בירושלמי – שבת פ"ג ה"ז [כז.] – נקט "מקללין מאן דעבד כן", ובכמה מקומות הלשון "מיקל ליה" או "מיקל למאן וכו'", ופירש הפני משה (כגון עבודה זרה פ"א ה"א [ב:]): מגנה). ודווקא הבבלי (ברכות כט:, נט.) עצמו הזכיר את הלשון "לייטי עלה במערבא".

ד. הלשון "לט"

בבבלי (כתובות נו.) ואף על גב דלט רב נחמן ואמר כל דיינא דדאין כרבי אלעזר בן עזריה הכי והכי תיהוי וכו'.

בירושלמי (כתובות פ"ה ה"א [לב-לג.]) גם כן האריך בשאלה האם הלכה כרבי אלעזר בן עזריה, אך לא הביא שרב נחמן קילל את מי שפסק כמותו.

ה. הלשון "מגדף בה"²

בבבלי (שבת סב: ובעוד מקומות) הביא את לשון הקושיא "מגדף בה רבי אבהו". **בירושלמי לא השתמש בלשון זו כלל.**

ו. הלשון "מתקיף לה"

בבבלי (ברכות כב: ובעוד מקומות רבים) הביא את לשון הקושיא "מתקיף לה רבא". **בירושלמי לא השתמש בלשון זו כלל.**

ז. הלשון "גנבא גנובי למה לך"

בבבלי (כתובות יט., ומעין זה יבמות צא., בבא בתרא קלג.) א"ל רב נחמן: גנובא גנובי למה לך? אי סבירא לך כר"מ, אימא: הלכה כר"מ (רש"י: מתגנב אתה לומר דברך בלשון שלא נחלקו בו היחיד והמרובים כדי שלא יבטלו את דברך, דאמרת כיחידאה). **בירושלמי לא השתמש בלשון זו כלל.**

ח. הלשון "בעלי תריסין"

בבבלי (ברכות כז:, בכורות לו.) המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש (ופירש רש"י: חכמים המנצחים זה את זה בהלכה ונלחמים במלחמה של תורה). **בירושלמי** (ברכות פ"ד ה"א [לב:]) הלשון היא: "למחר כשאכנס לבית הוועד עמוד ושאל את ההלכה הזאת". ובירושלמי הלשון "בעלי תריסין" לא מוזכרת כלל.

ט. הלשון "חברייא"

בירושלמי (ברכות פ"ה ה"א [לז.]) ובעוד מקומות רבים) רבי יוסי בי רבי אבון רבי אבהו בשם רבי יוחנן וחברייא (כך מכנה הירושלמי את האמוראים) וכו'. **בבבלי** הלשון "חברייא" לאמוראים כמעט ולא נמצאת (גם הלשון "חבורתיה" נמצאת בירושלמי כמה פעמים, ובבבלי אינה נמצאת כלל). גם הכלל שבבבלי (חולין קמא-קמא:) "כל מתניתא דלא תניא בי בי חייא ובי רבי אושעיא – משבשתא היא", נקרא בירושלמי (עירובין פ"א ה"ו [ט.]) "כל משנה שלא נכנס לחבורה – אין סומכין עליה".

¹ חומת ירושלים שער ו ד"ה וישנם.

² חומת ירושלים שער ו ד"ה וישנם.

³ העירני על כך הרב אברהם בל"ס.

י. הלשון "חברי תורה"

בירושלמי (ברכות פ"א ה"א [ה:]): ומה היו חברי תורה אומרים וכו'.
בבבלי הלשון "חברי תורה" לא מוזכרת בשום מקום.

יא. מיתתו של רבי אליעזר

בירושלמי (שבת פ"ב ה"ז [כ:]) מעשה בי רבי ליעזר שהיה גוסס ערב שבת עם חשיכה ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ את תפיליו, אמר לו (רבי אליעזר לבנו): בני, הינחת מצות הנר שהיא שבות וחייבין עליה כרת ובאתה לחלוץ תפילין שאינן אלא רשות ואינן אלא מצוה וכו'. נכנסו (תלמידיו) אצלו והיו שואלין אותו והיה אומר להן על הטמא טמא ועל הטהור טהור, ובאחרונה אמר טהור ונסתלקה נשמתו. אמרין: ניכר רבי שהוא טהור.
בבבלי (סנהדרין סח.) הביא מעשה זה יותר באריכות, ושאלם רבי אליעזר "עד עכשיו למה לא באתם" (שלא באו אליו משום שנידוהו), ואמר להם "תמיה אני אם ימותו מיתת עצמן", ולרבי עקיבא אמר (המיתה) "שלך (תהיה) קשה משלהן".

יב. קנתרנים שאינם באים ללמוד תורה אלא לקפחני בהלכות

בבבלי (קידושין נב., ובדומה לזה בנזיר מט:) לאחר פטירתו של ר' מאיר, אמר להם רבי יהודה לתלמידיו: אל יכנסו תלמידי רבי מאיר לכאן, מפני שקנתרנים הם, ולא ללמוד תורה הם באים, אלא לקפחני בהלכות הם באים. דחק סומכוס ונכנס, אמר להם, כך שנה לי ר' מאיר: המקדש בחלקו, בין קדשי קדשים ובין קדשים קלים – לא קידש. כעס ר' יהודה עליהם, אמר להם: לא כך אמרתי לכם, אל יכנסו מתלמידי ר' מ לכאן, מפני שקנתרנים הם, ולא ללמוד תורה הם באים, אלא לקפחני בהלכות הם באים? וכי אשה בעזרה מנין? אמר ר' יוסי: יאמרו מאיר שכב, יהודה כעס, יוסי שתק, דברי תורה מה תהא עליה? וכי אין אדם עשוי לקבל קידושין לבתו בעזרה? ואין אשה עשויה לעשות לה שליח לקבל קידושיה בעזרה? ועוד, דחקה ונכנסה מאי?

בירושלמי (קידושין פ"ב ה"ז [כט:]) כד דמך (כאשר מת) ר' מאיר, גזר ר' יודה ואמר: אל יכנסו תלמידיו של רבי מאיר כאן. דחק סומכוס ועאל, אמר: המקדש בקדשי קדשים – ואשה נכנסת היא לעזרה? אמר ליה: במקדש על ידי שליח (והלשון הקשה "קנתרנים הם ולא ללמוד תורה הם באים אלא לקפחני בהלכות הם באים" לא הוזכרה).

יג. המעשה שלא כולם עמדו מפני רבי מאיר

בירושלמי (ביכורים פ"ג ה"ג [יא:]) כשהנשיא נכנס כל העם עומדים מפניו ואין רשות לאחד מהן לישוב עד שיאמר להן שבו. אב ב"ד שנכנס עושין לו שורות רצה נכנס בזו רצה נכנס בזו. חכם שנכנס אחד עומד ואחד יושב ואחד עומד ואחד יושב עד שמגיע וישב לו במקומו. רבי מאיר הוה יליף סלק לבית וועדא (לבית המדרש) והוון כל עמא חמיין ליה וקיימין לון מן קומוי (רואים אותו וקמים כולם מפניו). כד שמעון ההן תניא תני (כאשר שמעו את הברייתא הזו), בעון למיעבד ליה כן (אחד עומד ואחד יושב, ולא שיקומו כולם), כעס ונפק ליה, אמר לון (להם): שמעתי שמעלין בקודש ולא מורדין (וכבר הורגלתם לעמוד כולכם מפני).
בבבלי (הוריות יג:) רשב"ג תיקן את דין זה, שלא כולם עומדים מפני חכם ואב בית דין, כדי שיהיה היכר בין הנשיא לבינים. ולכן כעסו עליו רבי מאיר ורבי נתן וניסו להעבירו מהנשיאות, ואז רשב"ג הוציאם מבית המדרש, ולאחר מכן הכניסום אך קנסום שלא יזכירו הלכות בשמם.

יד. השמעת קול בשבת

בירושלמי (ביצה פ"ה ה"ב [כ:]): אמר רבי לעזר: ר' ירמיה הוה פשט (היה רגיל ללמוד) עם בריה דרבי אימי, אזל בעי מתערתא בקריצתא דשובתא (רצה להעירו בשבת), שרי מיקש על תרעא (להקיש על השער כדי להעירו). אמר ליה: אבא, מאן שרא לך? **בבבלי** (עירובין קד.) הובא מעשה דומה: עולא איקלע לבי רב מנשה, אתא ההוא גברא טרף אבבא. אמר: מאן האי? ליתחל גופיה דקא מחיל ליה לשבתא.

טו. תפילה לפני הלימוד

בירושלמי (ברכות פ"ד ה"ב [לג.]) בכניסתו מהו אומר? יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שלא אקפיד כנגד חברי ולא חברי יקפידו כנגדי, שלא נטמא את הטהור ולא נטהר את הטמא, שלא נאסור את המותר ולא נתיר את האסור ונמצאתי מתבייש לעולם הזה ולעולם הבא. **בבבלי** (ברכות כח:) לא נמצאת הבקשה "שלא אקפיד כנגד חברי ולא חברי יקפידו כנגדי" שהירושלמי פתח בה (וישנם עוד כמה שינויים).

פרק מז – כבוד ומורא תלמידי חכמים

הבבלי מדגיש יותר את החיוב לכבד תלמידי חכמים ולירא מפניהם, ובפרט את החיוב על התלמיד חכם עצמו לדאוג לכבודו.

הבהרות:

אמנם הבבלי מדגיש יותר מהירושלמי את כבוד ומורא תלמידי חכמים. אך ברור שגם לירושלמי יש מצווה לכבד תלמידי חכמים ולירא מפניהם, כפי שאנו רואים בכמה סוגיות:

(א) מפורש במשנה (אבות פ"ד מ"ב) "ומורא רבך כמורא שמים" (והובא גם בירושלמי נדרים פ"ט ה"א [כט.]).

(ב) הירושלמי חידש שהמבייש תלמיד חכם משלם ליטרא זהב (בבא קמא פ"ח ה"ו [לו:]), כתובות פ"ד ה"ח [כט.]).

(ג) המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה – נמצא גם בירושלמי (שביעית פ"ו ה"א [טז.]), גיטין פ"א ה"ב [ה:]) וגם בבבלי (ברכות לא.; עירובין סג.).

(ד) "ויקח בועז עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה וישבו – אמר רבי אלכסנדר: מיכן (מכאן) שאין קטן רשאי לישיב עד שיאמר לו הגדול שב" (כתובות פ"א ה"א [ב:]).

(ה) מפורש במשנה (הוריות פ"ג מ"ח) "ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ".

כמו כן גם לבבלי פשוט שהרב ותלמידו נעשים אוהבים זה לזה: "אמר רבי חייא בר אבא: אפילו האב ובנו, הרב ותלמידו, שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה, ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה" (קידושין ל:).